Οι ολιγαρχικές δημοκρατίες και η «Βραχμανική» Αριστερά

Η αστική φιλελεύθερη δημοκρατία βρίσκεται σε κρίση. Δεν χρειάζεται κάποια ιστορική αναδρομή στα γεγονότα των τελευταίων χρόνων για να τεκμηριωθεί αυτός ο ισχυρισμός. Μόλις τις τελευταίες εβδομάδες, ο Μακρόν αγνόησε τη νίκη της Γαλλικής Αριστεράς στις βουλευτικές εκλογές, ορίζοντας τον συντηρητικό Μισέλ Μπαρνιέ πρωθυπουργό, κλείνοντας έτσι το μάτι στην ακροδεξιά Λεπέν. Στη Γερμανία, η ακροδεξιά κέρδισε εκλογές για πρώτη φορά από τις σκοτεινές μέρες του Δευτέρου Παγκοσμίου, στις τοπικές εκλογές του κρατιδίου της Θουριγγίας. Στις ΗΠΑ, στο προεδρικό debate, ο πρώην πρόεδρος Τραμπ ισχυρίστηκε για ακόμη μία φορά πως αυτός ήταν ο νόμιμος νικητής των εκλογών του 2020 και ότι υπήρξε συνομωσία εναντίον του που τον απέκλεισε από τον Λευκό Οίκο.

Πολύ μελάνι έχει χυθεί στην προσπάθεια να εξηγηθεί η παρακμή της δυτικής δημοκρατίας. Όπως σε κάθε σύνθετο ζήτημα, υπάρχουν πολλοί λόγοι που κρύβονται από πίσω. Με μια πρώτη ανάγνωση φαίνεται πως η νεοφιλελεύθερη συναίνεση κατέρρευσε με την κρίση του 2008 καθώς οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις σχεδόν σε όλες τις δυτικές δημοκρατίες υιοθέτησαν άκριτα την ίδια συνταγή: λιτότητα και πάλι λιτότητα. Η συνταγή αυτή όμως αποδείχθηκε δηλητήριο για την ΕΕ συνολικά (όπως αποδεικνύει και η πρόσφατη έκθεση Ντράγκι), αλλά κυρίως για τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Έχοντας πληρώσει τη λυπητερή για τον χρηματιστηριακό τζόγο των ολίγων, αυξανόμενες μερίδες ψηφοφόρων άρχισαν να ψάχνουν για εναλλακτικές στον κομματικό στίβο. Όπου εμφανίστηκε, η Αριστερή εναλλακτική καταπνίχτηκε και δαιμονοποιήθηκε, συχνά με έντονα αντιδημοκρατικό τρόπο. Στην προσπάθεια εύρεσης εναλλακτικής στη λιτότητα, επόμενο ήταν να στραφεί μερίδα των ψηφοφόρων στην ακροδεξιά. Μια ακροδεξιά που, κατά κύριο λόγο, ρίχνει την ευθύνη για τα δεινά στους μετανάστες, τους πρόσφυγες και κάθε μορφής διαφορετικότητα.

Το παραπάνω αφήγημα είναι, πιστεύω, αληθές αλλά χιλιοειπωμένο. Εφόσον οι δημοκρατίες μας είναι σε κρίση, εφόσον η αποχή αυξάνεται και η εμπιστοσύνη στους πολιτικούς θεσμούς καταρρέει, είναι ενδιαφέρον να αναρωτηθούμε γιατί η φιλελεύθερη δημοκρατία αποδείχθηκε τόσο ευάλωτη. Μήπως η κυρίαρχη αντίληψη του τι εστί δημοκρατία είναι ελλιπής;

Ανήκω σε μια γενιά που δεν πάλεψε για τη δημοκρατία στη χώρα μου. Δεν ήμουν στον αντιδικτατορικό αγώνα, στο Πολυτεχνείο, ούτε και στην εθνική αντίσταση. Είναι εύκολο κανείς να παρουσιάσει την επανεξέταση της έννοιας της δημοκρατίας την οποία προτείνω ως ένα καλομαθημένο προνόμιο μιας γενιάς που τα βρήκε όλα έτοιμα. Η εμφανέστατη κρίση της

δημοκρατίας όμως δείχνει πως μια τέτοια επανεξέταση δεν είναι ένα καπρίτσιο της νεολαίας (μιας «τσογλανοπαρέας που κάνει κριτική», κατά Σαββόπουλο), που φωνάζει με αφέλεια στους δρόμους «η χούντα δεν τελείωσε το ‘73» (ή το ‘74). Αντιθέτως, είναι μια αναγκαία διεργασία για να διαφυλάξουμε (ή και να επεκτείνουμε) τα βασικά μας δικαιώματα, τα βασικά κεκτημένα και τον αγώνα που μας μεταλαμπάδευσε η προηγούμενη γενιά.

Ζούμε σε ολιγαρχικές δημοκρατίες

Η φιλελεύθερη αντίληψη της δημοκρατίας, η οποία έχει κυριαρχήσει στην κοινή γνώμη, είναι, εν συντομία, η ακόλουθη. Οι δημοκρατίες ορίζονται από τη διαδικασία επιλογής της πολιτικής εξουσίας, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η διενέργεια εκλογών. Ως εκ τούτου, το αντίθετο της δημοκρατίας, είναι η δικτατορία.

Πριν όμως η έννοια της δημοκρατίας υιοθετηθεί και επανοριστεί από τους φιλελεύθερους στοχαστές, αυτή σήμαινε κάτι πολύ διαφορετικό. Στην Αρχαία Ελλάδα, δημοκρατία υποδήλωνε το σύστημα διακυβέρνησης στο οποίο κυβερνούσαν οι φτωχοί. Κατά τον Αριστοτέλη, οι διαφορετικές μορφές διακυβέρνησης είχαν πρωτίστως ταξικό χαρακτήρα. Στη δημοκρατία η επιλογή των κυβερνώντων γινόταν μέσο κλήρου, καθώς οι εκλογές θεωρούνταν θεσμός αριστοκρατικός. Συνεπώς, το αντίθετο της δημοκρατίας δεν ήταν η δικτατορία αλλά η ολιγαρχία. Δηλαδή, το πολιτικό σύστημα κατά το οποία κυρίαρχοι ήταν οι πλούσιοι.

Αν προσπαθήσουμε να φέρουμε αυτή την έννοια της δημοκρατίας στο σήμερα, τότε είναι δύσκολο να ισχυριστεί κανείς πως τα δυτικά φιλελεύθερα καθεστώτα είναι πράγματι δημοκρατικά. Στο πνεύμα της αρχαιοελληνικής κατανόησης της δημοκρατίας, η θεωρητικός Camila Vergara προτείνει την έννοια της «συστημικής διαφθοράς». Η έννοια αυτή αναφέρεται στο γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μια σταδιακή φθορά της ικανότητας αντιπροσώπευσης των λαϊκών στρωμάτων στις δυτικές καπιταλιστικές δημοκρατίες. Συνεπώς, προτείνει πως στην πραγματικότητα ζούμε σε *ολιγαρχικές* φιλελεύθερες δημοκρατίες. Σε καθεστώτα δηλαδή που έχουν χάσει, σε σημαντικό βαθμό, την ικανότητα τους να εκπροσωπούν τα συμφέροντα, τα άγχη και τις ανησυχίες των πολλών. Η αύξηση των ανισοτήτων, η άνοδος της ακροδεξιάς και της αποχής, είναι φυσικά επόμενα της «ολιγαρχοποίησης» των κοινωνιών μας.

Η άνοδος της «Βραχμανικής» Αριστεράς

Παρά τις αδυναμίες των ολιγαρχικών δημοκρατιών μας, αυτές κατάφεραν εντυπωσιακές προόδους στα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Η συστηματική αύξηση του βιοτικού επιπέδου των φτωχότερων στρωμάτων, η έντονη κοινωνική κινητικότητα, ήταν αποτελέσματα της δημόσιας παιδείας και υγείας και μιας σειράς από άλλες κοινωνικές παροχές. Με άλλα λόγια, η από-εμπορευματοποίηση ορισμένων αγαθών την εποχή εκείνη, κυρίως στην Δυτική

Ευρώπη, ήταν ένα εξαιρετικά πετυχημένο πείραμα που αντιστάθμιζε, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, τις ολιγαρχικές τάσεις των φιλελεύθερων δημοκρατιών.

Ο οικονομολόγος Thomas Piketty ισχυρίζεται πως σημαντικό ρόλο στο πετυχημένο αυτό πείραμα έπαιξε το γεγονός πως στις περισσότερες χώρες υπήρχε ένα διπολικό κομματικό σύστημα βαθιά ριζωμένο στην ταξική διαιρετική τομή. Δηλαδή, το κομματικό σύστημα κυριαρχούταν από τη σύγκρουση μιας Αριστεράς που εκπροσωπούσε την εργατική τάξη και μιας Δεξιάς του εκπροσωπούσε τους πλουσίους. Οπότε, παρά τα εγγενή ολιγαρχικά χαρακτηριστικά των αστικών δημοκρατιών, ο ταξικός χαρακτήρας της πολιτικής αντιπαράθεσης διατηρούσε την εκπροσώπηση των λαϊκών στρωμάτων στην πολιτική εξουσία.

Για πολλούς λόγους όμως, αυτός ο αστικός συμβιβασμός που είχε πετύχει μια ισορροπία μεταξύ των ολιγαρχικών και των δημοκρατικών χαρακτηριστικών των καπιταλιστικών χωρών της Δύσης, άρχισε να διαβρώνεται. Στο βιβλίο *Πολιτικές Διαιρετικές Τομές και Κοινωνικές Ανισότητες* που κυκλοφόρησε το καλοκαίρι από τις εκδόσεις Τόπος, ο Piketty ισχυρίζεται πως η διάβρωση αυτή εκφράστηκε με την άνοδο της «Βραχμανικής» Αριστεράς, δηλαδή μιας Αριστεράς που εκφράζει, στηρίζεται και εκπροσωπεί τους πολύ μορφωμένους και όχι τις λαϊκές τάξεις.

Η μετάλλαξη αυτή της Αριστεράς είναι φαινόμενο που έχει απαντηθεί σχεδόν σε όλες τις δυτικές δημοκρατίες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα κομματικά συστήματα από ταξικά, έχουν μετατραπεί σε «κομματικά συστήματα πολλαπλών ελίτ» όπου η δεξιά εκπροσωπεί την ελίτ του πλούτου και η Αριστερά την ελίτ της μόρφωσης. Κοντολογίς, η άνοδος της Βραχμανικής Αριστεράς έχει ορφανέψει τις μη προνομιούχες και εργατικές τάξεις. Αυτού του είδους η Αριστερά έχει απομακρυνθεί από τα παραδοσιακά εργατικά αιτήματα, όπως οι συλλογικές συμβάσεις, οι αυξήσεις μισθών και η στήριξη των συνδικάτων. Αυτό έχει εξωθήσει μερίδες των λαϊκών στρωμάτων να στραφούν προς την ακροδεξιά.

Η «Βραχμανική» Αριστερά στην Ελλάδα

Στο ίδιο βιβλίο, ο αναγνώστης θα βρει δυο κεφάλαια αφιερωμένα στην Ελλάδα, τα οποία έχουμε συγγράψει ο Νίκος Στραβελάκης (ΤΟΕ, ΕΚΠΑ) και εγώ. Ύστερα από μια ιστορική μελέτη των πολιτικών διαιρετικών τομών στη χώρα μας, βρίσκουμε πως η Ελλάδα έχει πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την ξεχωρίζουν από τις υπόλοιπες φιλελεύθερες δημοκρατίες. Εντούτοις, η σταδιακή αποξένωση της Αριστεράς από την εργατική τάξη είναι φαινόμενο που απαντάται και στην Ελλάδα. Από τη δεκαετία του '90 και μετά, δηλαδή περίπου από την εκλογή του Σημίτη ως πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ, η ελληνική Αριστερά στηριζόταν όλο και περισσότερο από τους υψηλοεισοδηματίες και τους πολύ μορφωμένους.

Στην Ελλάδα, όπως και στην Ιρλανδία και την Πορτογαλία, φρένο στη «βραχμανοποίηση» της Αριστεράς έβαλε η κρίση. Η σφοδρή λιτότητα ξύπνησε τα ταξικά ένστικτα τα οποία εκφράστηκαν από τα κινήματα κατά της λιτότητας. Βασικός εκφραστής αυτού του κινήματος στην Ελλάδα υπήρξε

ο ΣΥΡΙΖΑ, του οποίου η άνοδος είχε ξεκάθαρα ταξικό χαρακτήρα. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, επανήλθε η ταξική διάσταση της πολιτικής διαμάχης τον καιρό των μνημονίων. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στο δημοψήφισμα του 2015 όπου οι μη προνομιούχοι, ανεξαρτήτως πολιτικής ιδεολογίας, ψήφισαν ΟΧΙ, ενώ οι προνομιούχοι ψήφισαν ΝΑΙ.

Συνοψίζοντας, οι αστικές φιλελεύθερες δημοκρατίας έχουν εγγενείς ολιγαρχικές τάσεις. Σε κάποιο βαθμό, οι ολιγαρχικές τάσεις αυτές ήταν υπό έλεγχο στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, τον καιρό της σοσιαλδημοκρατίας. Ο νεοφιλελευθερισμός όμως τις απελευθέρωσε, οδηγώντας στη σταδιακή διολίσθηση της αντιπροσώπευσης των λαϊκών στρωμάτων. Απότοκο αυτής της διαδικασίας είναι η εμφάνιση της Βραχμανικής Αριστεράς.

Συνεπώς, είναι επιτακτική ανάγκη να εμφανιστεί μια Αριστερά αυθεντικός εκφραστής των εργατικών και των μη προνομιούχων τάξεων, η οποία θα αντισταθμίσει τις ολιγαρχικές τάσεις των φιλελεύθερων δημοκρατιών μας και θα αποτελέσει τροχοπέδη στην άνοδο της ακροδεξιάς. Κάτι τέτοιο μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία και τον αναγκαίο χρόνο για να φανταστούμε εκ νέου τι σημαίνει δημοκρατία για τη γενιά μας, με τρόπο ρεαλιστικό και ριζοσπαστικό. Διατηρώντας την σοφία που είχαν οι Αρχαίοι ημών πρόγονοι, ότι δηλαδή ο μεγαλύτερος κίνδυνος για τη δημοκρατία είναι η διασύνδεση του πλούτου με την πολιτική εξουσία.

*Ο Πάνος Τσούκαλης είναι συνεργάτης (fellow) στο World Inequality Database στο Παρίσι και μεταπτυχιακός φοιτητής στο New School for Social Research στη Νέα Υόρκη. Η δημοσιευμένη έρευνα του πραγματεύεται τις ανισότητες πλούτου, την ιστορία των πολιτικών διαιρετικών τομών στην Ευρωπαική περιφέρεια και την πολιτική οικονομία του καπιταλισμού ευρύτερα.

*Ο συλλογικός τόμος επιστημονικής επιμέλειας του Πάνου Τσούκαλη και Νίκου Στραβελάκη «Πολιτικές Διαιρετικές Τομές και Κοινωνικές Ανισότητες» κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Τόπος.